

ГЛАСОВНЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА СЕЛА БРЊИЦА У ЈУГОИСТОЧНОЈ БОСНИ¹

САЖЕТАК

У раду су анализиране гласовне особине говора села Брњица у југоисточној Босни. Посматра се инвентар гласова и њихов изговор, као и фонолошке алтернације карактеристичне за овај говор. Приликом анализе кориштена је дескриптивна метода традиционалне дијалектологије. Циљ рада јесте опис фонетских и фонолошких црта говора Брњице, те његово одређење у односу на сусједне говоре у Босни.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: дијалектологија, фонетика, фонологија, источнохерцеговачки дијалекат, ијекавскоштокавски говор.

1. Увод

1.1. Становништво Брњице

Село Брњица налази се у општини Живинице у Федерацији Босне и Херцеговине. Брњица је једно од четири села ове општине у којима је до грађанског рата (1992–1995) више од трећине становништва било српско (Попис 1991). Осим села Спреча, које је било већински хрватско, у осталим живиничким селима било је највише Бошњака, а такво стање је и данас. Срби су се током рата углавном иселили из Живиница и прешли на простор данашње Републике Српске.

Земљорадња и сточарство били су у овом селу примарно занимање прије рата, а велики број Брњичана радио је и у оближњем руднику угља Бановићи. Брњица је гравитирала према Живиницама и Тузли – многи млађи житељи ишли су у основну школу у Живинице, а мањи број становника похађао је и средњу школу у Тузли. Православно становништво Живиница, као и цијеле тузланске регије, углавном је током рата прешло у центре који су им били најближи у Републици Српској (Зворник, Бијељина), а неки су се преселили у Србију. Велики број некадашњих житеља Брњице данас живи у избјегличком насељу Економија у Зворнику.

¹ Рад представља скраћену и дјелимично измијењену верзију мастерског рада одбрањеног у априлу 2013. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

1.2. Информатори

Гласовне особине говора Брњице анализирао сам на основу аудио-касета које ми је уступио професор Слободан Реметић. Говор Брњичана снимом је Зворничанин Милисав Крајишник прије петнаестак година у зворничком насељу Економија. Извршена је дјелимична ексцерпција грађе за потребе истраживања. На траке је снимљен говор три особе српске националности, које су се из Брњице иселиле 1992. године. Два мушка информатора рођена су у Брњици и у њој су провела највећи дио живота. Информаторка из Брњице живјела је у овом селу од младости до почетка грађанског рата. Поријеклом је из оближњег села Ступари, а у Брњицу је дошла када се удала за информатора И2. Сва три информатора живјела су неколико година у западној Србији. Ниједно од њих није похађало основну школу, мада све троје помињу како знају да читају и пишу. Код сва три говорника је изражено колебање између стандардних и нестандартних форми у појединим категоријама (напоре се користе облици *нè мере / нè може, òйїїм/òйїїем, нїсам / нџесам* итд). Ова појава вјероватно је посљедица сталног контакта са језиком медија (информатори помињу да гледају телевизију), као и боравка информатора у Србији. Мало је могуће да говорници користе стандардне форме како би се прилагодили испитивачу пошто да је и његов говор дијалекатски маркиран.

Табела 1: Подаци о информаторима.

	иницијали	пол	година рођења	мјесто рођења
И1	Ј. Н.	ж	1926.	Ступари
И2	Н. Н.	м	1928.	Брњица
И3	В. Н.	м	1924.	Брњица

2. Фонетика

2.1. Вокали

2.1.1. Увод

Вокалски систем Брњице карактерише постојање пет вокала и вокалног /p/, па је стање у основи исто као у српском стандардном језику. Одступања у односу на стандард постоје – има затворености вокала, као и вокалских редукција. Кратки, нарочито постаценатски вокали, склони су дјелимичним или потпуним редукцијама, што у неким случајевима за посљедицу има промјену артикулације консонаната ка вокализацији.

2.1.2. Вокал /a/

Изговор вокала /a/ може бити исти као у стандардном језику, а може имати и затворену вриједност: /a^o/. О измијењеној артикулацији овог гласа на тузланском простору већ је писао Брабец, који је утврдио да је затварање дугог /a/ у говору Тузле и њене околине „негдје мање а негдје више присутно на цијелом подручју” (Брабец 1957: 62). Вуковић каже да је за вокалски систем у Босни карактеристична тенденција затварања дугих вокала /a/, /o/ и /e/, при чему је тај процес најснажније захватио вокал /a/, у нешто мањој мјери /o/, а најмање /e/ (Вуковић 1963: 24).

Пецо је приликом анализе икавскошћакавских говора западне Босне утврдио да је помјереност артикулације /a/ квантитативно условљена и да дуго /a/, по правилу, зна за овакву фонетску вриједност (Пецо 1975: 89). Ову тезу потврђује и говор Змијања, гдје дуго /a/ показује „јасну тенденцију ка затварању, без обзира на то да ли је акценатовано или не” (Петровић 1972: 199).

Промјену артикулације вокала /a/ у Босни Пецо објашњава дјеловањем ванјезичких чинилаца. Према његовом мишљењу, вишевијековна окупација тог простора изазвала је затвореност и неповјерење код житеља Босне, што је за посљедицу имало пасивност у артикулацији. Резултате ове појаве он види у затворенијој артикулацији вокала, али и у честој редукцији неакцентованих вокала (Пецо 1975: 92–95).

Затворени изговор вокала /a/ очен је и у говору Брњице, мада његова артикулација најчешће одговара стандарду. Овај глас се затвара скоро искључиво у дугим слоговима. Врло су ријетки примјери када се мијења његов изговор у кратком слогу: *và^oљā^o, сā^oдā^o*.

Вокал /a/ се затвара:

1. под дугоузлазним акцентом: *ѝлā^oдан, у Ра^oдѝ, ѝоѝā^oдѝ;*
2. под дугосилазним акцентом: *брā^oѝо, зā^oѝадно, рā^oнѝ;*
3. под неакцентованом дужином: *ѝменā^oче, ѝ нā^oс, ѝрѝсѝѝвā^o.*

Овај глас се у говору Брњице чешће затвара у неакцентованим дугим слоговима него под дугим акцентом. Такав изговор, међутим, није досљедан – често се у истим позицијама код истог говорника јавља артикулационо двојство.

Недосљедност ове појаве примијетио је Вујичић у свим говорима сјеверне и сјевероисточне Босне. Он каже да је врло мали број мјеста у којима се затварање дугог /a/ досљедно појављује у свим лексемама (Вујичић 1985: 17).

2.1.3. Вокал /e/

Изговор гласа /e/ у Брњици одговара стандарду и нема примјера помјерања његовог изговора према другим вокалима. Каже се *ѝрѝда, ѝдѝмо, сѝвāѝ* и сл.

2.1.4. Вокал /u/

Овај глас је нестабилнији од осталих вокала и најсклонији је редукцији у неакцентованом слогу. Редукује се у различитим степенима, али то не утиче на помјерање његовог изговора, који одговара стандарду: *би́ло, њма̄м, Ми́лић^ама*.

2.1.5. Вокал /o/

Вокал /o/ има артикулацију као у стандардном језику. Нема примјера да се затвара у глас /y/ како је забиљежено у појединим пунктовима сјеверне Босне (Вујичић 1985: 26), па се каже *кѡњ, нѡж, ѡвица*.

2.1.6. Вокал /y/

И овај глас има стандардан изговор у говору Брњице. Каже се *рѹда, Сѣ̄ѹ̄ѣ̄р̄а̄, ѹзорѹ* и сл.

2.1.7. Рефлекс гласа *jaīī*

Говор села Брњице у основи је јекавски говор, али се одликује и једном бројем екавизама и икавизама.

2.1.7.1. Рефлекс дугог *jaīīa*

Дуго *jaīī* има једносложни рефлекс, осим у наставцима придјевско-замјеничке промјене (*дѡдбрѣем, рѣ̄њенѣ*) и на крају ријечи (*двѣ̄е, ѣ̄рѣ̄е*). Ивић наводи да је у свим јекавским говорима *jaīī* по правилу двосложно у овим позицијама (Ивић 1978: 134).

Глас *jaīī* под дугосилазним акцентом даје рефлекс *ѣ̄*: *дѣ̄лѣ̄, лѣ̄ен, рѣ̄ѣ̄ѣ̄ко*.

Дуго *jaīī* под узлазним акцентом такође даје једносложно *ѣ̄*: *бѣ̄ло, врѣ̄ме, слѣ̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄*.

Под неакцентованом дужином *jaīī* се рефлектује као *ѣ̄*: *дѡднѣ̄ѣ̄ѣ̄, кѡрѣ̄ен, нѣ̄ смѣ̄ѣ̄ѣ̄*.

Појава једносложног рефлекса дугог гласа *jaīī* уочена је и у другим босанским говорима (Баотић 1983: 80; Вујичић 1983: 102–104, Вујичић 1979: 28; Петровић 1972: 51 итд.). У говору Кладња дуго *jaīī* обично даје двосложни рефлекс (Реметић 1970: 110), а исто је и у ијекавскоштокавским источnobосанским говорима. Јахић, међутим, напомиње да се на крајњем истоку овог подручја, уз границу са Србијом, јавља једносложни рефлекс. Он ову појаву сматра резултатом контакта са западносрбијанским ијекавским говорима, у које већ „дуже вријеме продире разговорни језик екавског изговора”, а као посљедица тога јавља се трансформација првобитног двосложног рефлекса у једносложни (2002: 70–74). Овакво објашњење, којем одговара стање у Цапардама код Звор-

ника и у босанском Подрињу, може се довести у везу и са једносложним рефлексом *jaīa* у околини Живиница, које су од Србије удаљене четрдесетак километара.

2.1.7.2. Рефлекс кратког *jaīa*

2.1.7.2.1. Кратко *jaī* > *je*

Овај рефлекс је најчешћи у говору Брњице: *бјџџ̄, вјџџ̄, мјџџ̄*.

2.1.7.2.2. Кратко *jaī* > *e*

Могуће је издвојити неколико категорија у којима се појављује екавски рефлекс *jaīa*:

1. у ријечима гдје екавизам одговара норми стандардног језика:

а) у примјерима гдје се *jaī* нашло иза гласа *p*: *врџџ̄, врџџ̄, њџџ̄, срџџ̄, шрџџ̄*;

б) у лексичким екавизмима: *нџџ̄, нџџ̄/нџџ̄, нџџ̄; бџџ̄, обеџџ̄, џџ̄*;

2. у неким ријечима гдје је у стандардном језику ијекавски рефлекс: *дџџ̄, дџџ̄, дџџ̄, дџџ̄, изџџ̄, на џџ̄, овџџ̄/ онџџ̄, њџџ̄, џџџ̄, рџџ̄, сџџ̄, чџџ̄*.

Може се закључити да говор Брњице карактерише релативно ограничен број екавизама, који су уочени и у другим босанским говорима (Ваљевац 2002: 102; Вујичић 1985: 112; Ђукановић 1983: 206; Петровић 1972: 220–227; Пецо 1975: 132–147; Реметић 1970: 111 итд.).

Пецо у анализи западнбосанских говора каже да се екавизми, на основу поријекла, могу подијелити у три групе. Прву чине стални екавизми који су присутни у многим икавским и јекавским говорима Босне: *џџ̄, зџџ̄, обеџџ̄, џџџ̄*. У другој су ријечи које су у екавској форми могле бити унесене из стандардног језика: *врџџ̄, шрџџ̄, срџџ̄, џџџ̄*, као и облици замјеница и прилога гдје је *не* < *нџџ̄* (*неки, некакав, некада*). У трећој су екавизми који нису општи, а нису могли у ијекавски говор доспјети ни из ијекавског стандарда: *доле, овџџ̄, њџџ̄, разумџџ̄, човек*. За овакве екавизме Пецо вјерује да су или примљени из језика администрације, или су их донијеле придошлице из других говорних зона (Пецо 1975: 135–136).

2.1.7.2.3. Кратко *jaī* > *i*

Овај рефлекс јавља се:

1. у контакту са *j* код глагола *зџџ̄, џџџ̄, џџџ̄, смџџ̄*;

2. у презенту негираног облика глагола *биџџ̄*: *нџџ̄ с а м се мџџ̄ џџџ̄, џџџ̄ нџџ̄ с џџџ̄, нџџ̄ с м о дџџ̄ џџџ̄*.

Симић 1978: 45). У говору Брњице секундарно *jaīī* јавља се код глагола *извираїи*: *вѡда ѡзвјерѡ ѡс камена*.

2.1.8. Супституција вокала

2.1.8.1. Вокал /a/

Овај глас је замијењен вокалом /e/ у ријечима: *їрїейїель*, *крїейем*, *зємљеня*, *ејрдном*. Облик *їрїейїель* забиљежен је и у другим говорима Босне (Баотић 1983: 50; Ваљевац 2002: 78; Вујичић 1985: 25; Ђукановић 1983: 202), а објашњава се тенденцијом вокала /a/ да пређе у /e/ у позицијама *їалаїїал* + /a/, гдје палатални сугласник дјелује на затварање вокалске боје (Јахић 2002: 42).

Замјена вокала /a/ гласом /e/ у глаголу *крїейїи* уочена је и у говору јакаваца Змијања, гдје је забиљежен инфинитивни облик *крѡейї* (Петровић 1972: 33).

У источној Босни примијењено је и чување изворнијих облика ријечи страног поријекла попут *децембер*, *меїер*, *цилиндер* (< *der Dezember*, *der Meter*, *der Zylinder*), гдје се /e/ не губи ни у зависним падежима (Јахић 2002: 42). У говору Брњице овакви облици су непознати – каже се *ѡкїѡбар* (и са секундарним м: *ѡкїѡмбра*), *нѡвѡмбар*, *меїїаря*.

Вокал /a/ замијењен је вокалом /o/ у лексемама: *ѡлѡко*, *нѡѡлеко*, *їѡвљака*, *миїїрѡлѡз*. Облик *ѡлѡко* биљежи Пецо у источној Херцеговини и западној Босни (Пецо 1964: 35, 1975: 96) и констатује да је /o/ на мјесту /a/ могло бити уопштено аналогном према *ѡље*. За лексему *миїїрѡлѡз* је Ђукановић (1983: 202), који је биљежи у околини Зворника, претпоставио да је то једна од ријечи које су примљене у деформисаном облику „или је појава *o* умјесто *a* аналошке природе, где је *o* под акцентом и могло је доћи из облика у којима је оно неакцентовано (*миїїролѡза*, *миїїролѡзу* и сл.)”.

Вокал /a/ супституисан је вокалом /u/ у лексемама *їарњїк* (*мѡїе їарњїкя*) и *ѡѡсїи* (*ѡѡсїи мїесїия*).

Однос /a/ : /u/ код глагола *изаћи/изићи* у говору Брњице је у корист старијег облика са /u/: *їзїїѡмо їїїру*, *изїїи да исїїѡварїмо*, *їа сам їзїиѡ на исїїѡ ѡїнйара*. Облик *їзїїи* уочен је само у једном примјеру: *їѡне їзїїїу* и *їлѡѡїу*.

Приједлог *са* се у два примјера појавио у старијем облику *су*: *сї чїм*, *сї ѡвие рїчке*. Овакав облик забиљежен је у околним говорима (Реметић 1970: 109; Симић 1978: 67), али и у другим босанским (Баотић 1983: 53; Јахић 2002: 44) и херцеговачким (Пецо 1964: 37) говорима.

Брњице забиљежен је само облик са извршеном хаплоглогијом – *кӯруз*, као и одговарајући придеви: *кӯрузнњ брњино*, *кӯрузнњ ињињи*.

2.1.9. Редукција вокала

Говор Брњице познаје дјелимичне и потпуне редукције вокала у слоговима испред и иза акцента. Појава редукције неакцентованих самогласника једна је од типичних особина свих босанских говора, при чему су „редукције најрадикалније спроведене код високих вокала, код средњих су знатно ограниченије а код *a* практично маргиналне” (Петровић 1972: 228).

2.1.9.1. Вокал /a/

Овај глас није нарочито склон губљењу. У говору Брњице потпуно се редукује:

1. у медијалној позицији: *јњбла мњјк свњју*, *њклњ дњђе*;
2. у финалној позицији:
 - а) у рјечци *нека*: *нек љмрњм нњмњ*, *нек слњвњ*, *нек је брњињ Срњбин*;
 - б) у изразу „*воља ињи (...)*, *воља ињи (...)*”: *вњљ ињи с кӯњусом*, *вњљ ињи...*

2.1.9.2. Вокал /e/

Редукција гласа /e/ није честа у овом говору. У сјеверној и сјевероисточној Босни уочено је мало примјера за ову појаву, „а и што их има, углавном су везани за бројеве” (Вујичић 1985: 47). Вокал /e/ се у говору Брњице редуковао у следећим примјерима:

1. у медијалној позицији:
 - а) у другом лицу једнине презента глагола *моћи*: *мои љрдњјерњи*, *мои нњћак дњи*;
 - б) у другом лицу једнине и множине презента потврдног и негираног облика глагола *хњјењи*: *как дњи*, *дњиње љњсињињи*, *зњ љаре нњи* – *ож њњбе*, *нњи је вњиње дњбињи*;
 - в) у енклитици *ћњи*: *и шњињи љњј*, *књи му рећ*;
 - г) код бројева: *шњсњи*, *њридњсњињњ*, *дњсњњњ*;
 - д) код именица: *канњљњрињ*, у *Мњјњињу*, *љрдњфсњ*;
 - ђ) код глагола: *њнњресњје*;
2. у финалној позицији код прилога и приједлога *њњре*, *доле*, *више*, *ниже*: *њњр нњ брњу*, *дњна е њњла дњл*, *ви Жњвњнњињњ*, *нињи књћњ*.

2.1.9.3. Вокал /u/

Од свих вокала овај је најсклонији редукцији, потпуној и дјелимичној:

1. у медијалној позицији: *Вујњновњћи*, *њзмњла*, *мњњновњма*, *вњдњћњи*;
2. у финалној позицији: *бњњњ саклњнњ*, у *њњњњњ*, *шуњињњ*.

Потпуна редукција вокала /u/ углавном се проводи у свим врстама ријечи, али је могуће издвојити неколико категорија у којима се овај глас најчешће редукује:

1. у медијалној позицији:

а) у различитим глаголским облицима:

- у инфинитиву: *вѝйї, рѝйї*;
- у рад. гл. придјеву: *вѝдлї, оѝвдѝрлѝ*;
- у облицима императива: *дѝрѝйїе, кѝзѝйїе ѓа*.
- у облицима футура првог: *оѝѝдѝе ѝе*;

б) код именица: *ѝлна, Мѝлѝца*;

в) код придјева: *мѝйїерна, вѝлкѝ*;

г) код бројева: *чѝйїри, ѝрѝѝца*;

д) у прилозима: *ѝдлкѝ, ѝколкѝ*.

2. у финалној позицији:

а) у облицима инфинитива: *ѝоѝйїдѝваѝйї, рѝћ* (употребљавају се и пуни облици инфинитива, али веома ријетко: *кѝ ћу сѝйїћї кѝћї, нѝ смѝѝш рѝћї*);

б) у другом лицу једнине императива: *донѝс му, шѝѝѝ*“;

в) код везника *али, или, ниѝйї*: *ал сам ѝамѝѝнѝ ѝ ѝебѝ; ако бѝдѝш рѝњѝна ѝйї ил ѝѝ; ниѝ су се мѝзале*.

Редукција вокала /u/ проводи се у овом говору скоро досљедно и веома су ријетки примјери када ова појава изостаје. Вокал /u/ има пуну изговорну вриједност углавном када говорник наглашава дату ријеч: *ледѝнице, нѝсили, шѝйїйїну*.

2.1.9.4. Вокал /o/

Овај глас се губи:

1. у иницијалном положају код замјеничких и прилошких ријечи: *вѝкѝ, вѝмо, нѝкѝ, нѝлкѝ* (аналoшки према *ѝакав, ѝолико, ѝамо* и сл.);

2. у медијалном положају само у вокативу личног имена *Милорад*: *Мѝлрѝде*;

3. у финалном положају:

а) у везнику *неѝо*: *вѝйїѝ зѝнѝм неѝ ѝйї, бѝлѝѝ ѝѝнѝйїѝм неѝ сѝд оѝѝ*;

б) у прилозима *ѝамо, овамо, како*: *бѝла кѝћѝѝца ѝѝѝм, вѝм је бѝла Брѝѝца, кѝк да вѝдѝм*;

в) у рјечцама *ѝйїо* и *само*: *ѝйї ѓа ѝѝѝм, сѝм нѝѝсам се ѝ мѝйїѝр врѝйїѝо*.

2.1.9.5. Вокал /y/

Овај глас је подложен потпуној редукцији у медијалној позицији:

1. у именицама *жѝлѝдаѝ, дѝрѝчѝк*;

2.1.10.2. Контракција вокалских група

Контракција вокалских група врши се најчешће у финалној позицији, и то у радном глаголском придјеву мушког рода јединине.

Могуће је издвојити неколико група у којима се врши контраховање.

Контрахују се сљедеће групе гласова:

1. *ao* > *o*: *кд̄й̄о̄, дс̄т̄й̄о̄, њд̄с̄о̄*.²
2. *eo* > *o* у радном придјеву глагола *узети*: *љз̄о̄*;
3. *yo* > *o*: *бр̄й̄н̄о̄, ск̄й̄н̄о̄, љр̄ѣс̄н̄о̄*;
4. *ae* > *e* код бројева: *дв̄ан̄ѣс, иѣс̄н̄ѣс*.³
5. *uo* > *o* у медијалној позицији у ријечи *милиџн̄ѣр*, док у финалној позицији нема сажимања: *љѣс̄т̄й̄ио, б̄аџио, заб̄о̀равио, д̄д̄н̄ио*;
6. у медијалној позицији *oa* > *a*: *р̄ѣзерв̄а̀р*.

Ако се нађу у непосредној близини два иста самогласника, а ако ниједан од њих није носилац акцента, долази до сажимања: *сн̄а̄, љѣ б̄и́ла, у Србӣчи*.

2.1.11. Секундарни вокали

У говору Брњице се према облицима показних замјеница *овај/ова/ово, онај она/оно* јавило и секундарно /o/ у *о̄й̄ај/о̄й̄а/о̄й̄а*: *д̄й̄й̄ај бра̄й̄и, са д̄й̄й̄ом К̄бсан̄ом, крај д̄й̄й̄и б̄у̀к̄а̀в̄а̄*.

Промјена није досљедно проведена па имамо: *љр̄й̄й̄иоџ љѣ колон̄ѣ, љ̄а̄ д̄млад̄на, љ̄й̄ѣ ч̄ѣй̄ник̄а̄*.

2.1.12. Покретни вокали

Покретни вокали /a/ и /e/ јављају се и у прилозима и облицима ријечи са придјевско-замјеничком промјеном у сљедећим категоријама:

1. *a/ø*:

- а) у временским прилозима: *ка̀д̄а, н̄й̄ка̀д̄а, д̄д̄ка̀д, д̄д̄са̀д*;
- б) у мјесним прилозима: *к̄у̀д̄а, д̄й̄к̄у̀д̄а; к̄у̀д, н̄ѣк̄у̀д*;
- в) у генитиву и акузативу јединине придјева мушког и средњег рода: *м̄о̀џа, д̄н̄о̀џа; б̄о̀љ̄ѣѣ, њ̄ѣџо̀в̄о̀ѣ*;

2. *e/ø (u/ø)*:

- а) у мјесним прилозима *до̀ле* и *џо̀ре*: *д̄до̀ле крај љсвал̄ӣа, џ̄ѣс̄т̄й̄ом џ̄о̀ре, д̄на е љ̄а̀ла д̄до̀л, и џ̄о̀р ље су д̄ни*;

² Сажимање ове групе је најчешће, а изостаје само ако је један од самогласника из групе *-ao* под акцентом: *д̄а̀о, з̄н̄а̀о, љ̄р̄а̀о, кла̀б̄ница*.

³ Сажимање изостаје ако је један од вокала носилац акцента: *д̄в̄а̀ѣс*.

2.2.3. Сонант /j/

У говору Брњице глас /j/ се добро чује:

1. на почетку ријечи: *jâ*, *jâбука*, *jáеџа*;
2. између вокала задњег реда: *дâјӯ*, *џмајӯ*, *свòју*.

Глас /j/ се губи:

1. између вокала /o/ и *e/i*: *Блâџоe*, *двòе*; *џдило се*, *кòй*;
2. између вокала /a/ и *e/i*: у *зâеднџи*, *Сараeво*; у *Крâини*;
3. између вокала /u/ и:
 - *a/u/e/i*: *Цвâџан*; *линиу*; *авиâџиe*; у *Слòвeнџ*;
 - консонанта:
 - а) код придјева са наставком *-ски*: *исџòрџскџ*;
 - б) у другом лицу множине императива: *џџџе*, *сџџе*.

2.2.4. Сонанти /n/ и /њ/

Изговор ових гласова је стабилан, с тим што се сонант /n/ испред велара /к/ изговара као /њ/, што је одлика и других штокавских говора.

На цијелом терену источне Босне забиљежена је измјена /n/ > /њ/: *брвњара*, *џрњац*, *величâњсџџво*, *дџсња* (Јахић 2002: 130). У Брњици је ова појава уочена у глаголу *сњџмџ* и у придјеву *џòравњџџа*.

Алтернација /њ/ > /n/ проведена је у именицама *џунџњ*, *жврљан*, *кнџџца* (и *књџџца*), *кџина*, *кокошџнац*. Ова промјена позната је и другим босанским говорима и доводи се у везу са утицајем фонетског система турског језика (Ивић 1957: 178).

Глас /n/ алтернира са /л/ у именици *дџлум*, вјероватно као посљедица даљинске дисимилације, а са /м/ у лексеми *џџџџа* (мада се чешће користи облик *џџџџа*).

Група *мн* > *мл* у прилогу *млòџо* (и *измлòџило се*), док група *мњ* > *мљ* у глаголу *сџмљџџџи*, па се каже *сџмљџџо*, *сџмљџџм*. Обје појаве су резултат контактне дисимилације.

Сонант *њ* > *лњ* у придјеву *доњџ*: *дòлњџ* *вџџи*, *Дòлњџ* *Дубраве*. Ова појава већ је забиљежена у сјеверној Босни (Вујичић 1985: 124).

2.2.5. Сугласничке групе *џџџџџџ* и *џџџџџџ*

У процесу палатализације или јотовања од старих група **skj*, **zgj*, **stj*, **zdj*, **sk^e*, **zg^e* настале су данашње сугласничке скупине *џџџџџџ* и *џџџџџџ*. У сјеверној и сјевероисточној Босни уочен је рефлекс *џџ* у великом броју пунктова, нарочито у онима гдје живи муслиманско и хрватско становништво. Само у два пункта са српским становништвом уочен је шџаказизам, и то у тузланској области (Вујичић 1985: 148–149).

Рефлекси *шиј/жд* доминирају на простору источне Босне, а рефлекс *шћ* јавља се само у оним случајевима у којима се и иначе јавља у јужнијим говорима источне Херцеговине. Такве примјере и Јахић и Пецо објашњавају као аналошки утицај облика типа *иљескајџи* – *иљещћем* (Јахић 2002: 132–135; Пецо 1964: 91).

У говору Срба из Брњице досљедно се користе форме са рефлексом *шиј* у сљедећим категоријама:

- а) у наставку *-шиије*: *иџ дворџиџиу*, *зџмљџиџије*, *џгњџиџије*;
- б) у коријену именица: *џџиџиџина*, *иџиџиџаљка*, *шиџиџина*.

Што се тиче итератива и трпних придјева глагола као што су *иџсиџиџи*, *оџросџиџи*, *крџиџиџи*, користе се форме са оба рефлекса: *крићџџа*, *оџиџиџају*, *сиџиџа*; *џниџиџе-но*, *иџниџиџла*, *криџиџаваџи* (исти говорник користи форме *крићџџа* и *криџиџаваџи*).

Умјесто стандардног *баџиџа* користи се облик *баџџа*, што се може повезати са турском формом *bağçe* (Ђукановић 1983: 214).

2.2.6. Јотовање

2.2.6.1. Старо јотовање

Старо јотовање очувано је у свим категоријама: *враћен*, *џжењен*; *брџи*, *мања*; *јављаџи*, *скуџљаџи*; *каџље*, *краџа*.

2.2.6.2. Ново јотовање

Ново јотовање такође је извршено у свим категоријама: *весџље*, *здрџвља*; *иџиџање*, *нареџење*; *смџе*, *леџа*.

Користи се облик *рџџак* и нејотована форма *рџџџак*. Паралелна употреба ових двију форми већ је забиљежена у тузланској области, али и у другим босанским говорима (Баотић 1983: 107; Ваљевац 2002: 170–172; Вујичић 1979: 88).

2.2.6.3. Специјално јотовање

Специјално јотовање је досљедно проведено код сложеница од старог облика глагола *иџи* – говори се *џџџем*, *наџџе*, *заџџе*, *џзаџџеш* (чешће са вокалом *и*: *џзиџџем*, *џзиџџу*). Стање у Брњници одговара Вујичићевој констатацији да се промјена *јџ* у *џ* код сложеница са *иџи* довела источно од ријеке Босне (Вујичић 1985: 151).

2.2.6.4. Јекавско јотовање

Јекавско јотовање проведено је код сонаната /л/ и /н/ у кратким слоговима:

- *лџ* > *ље*: *бџљеџи*, *жџљеџиџи*, *кџљено*;
- *нџ* > *ње*: *Њџемачкџу*, *снџџџови*.

Јотовање се у неким случајевима врши и у дугим слоговима: *ĩđs̄ľě, đđňěла, њзњěли*.

И у другим говорима сјеверне и сјевероисточне Босне уочено је да се /л/ и /н/ досљедно јотују (Вујичић 1985: 151). Ови сонанти јотују се у кратком слогу и у сусједним говорима – у говору босанског Подриња, Зворника и Кладња (Ђукановић 1983: 198; Реметић 1970: 114; Симић 1978: 60).

Учесталост јотовања пловива /ð/ и /ĩ/ такође одговара стању у другим говорима сјеверне и сјевероисточне Босне (Вујичић 1985: 151) – промјена је недосљедно проведена а јотоване и нејотоване форме су приближно једнако заступљене:

- *ðb̄ > ђе: ђевџка, ђезод, њзње ђело на виђело* (али и *žđjě, đjěца, њрандједа*);
- *ĩb̄ > ће: њћераић, одлћети, њрћерџ* (али и *њћјерала, њјераић*).

У говорима источно и јужно од Брњице стање је другачије – дентал /ð/ се јотује досљедно, а јотовање /ĩ/ углавном изостаје само у сугласничкој групи *-сĩј-* (Ђукановић 1893: 214; Радовановић 2002: 343; Реметић 1970: 114; Симић 1978: 61).

Сугласник /с/ се такође недосљедно јотује – *сb̄ > се: зиседнџ, сџиена, исекџ, дсеишо*, али се каже и *сјџиши, сјџовиши, сјме*.

Користе се нејотовани облици *сџира* и *сјџирџ дан*.

У анализираном материјалу нисам пронашла ниједну лексему у којој се дентал /з/ нашао у контакту са *јаиом* па није познато да ли се овај сугласник јотује.

Нема примјера за јотовање африкате /ц/ у ријечима типа *цвјџови, цједиљка, цјџаница*. Каже се *цвјџови, цџуљка*.

Уснени сугласници се по правилу не јотују и каже се *џјсма, вјџа, мјсџи*. Уочени су, међутим, облици *живљџи* и *доживљо*. Јотовање уснених консонаната се по правилу не врши ни у сусједним говорима (Вујичић 1985: 68; Ђукановић 1893: 214; Радовановић 2002: 343; Реметић 1970: 114; Симић 1978: 61).

2.2.7. Сугласничке промјене у сандхију

Једначење сугласника по звучности се у сандхију врши у примјерима: *брџс џоџа, даназ дан, рџба з џавџ срџи, јџ џа џи џдџи*.

Уколико се у контакту нађу два иста сугласника, један од њих се губи: *и[з] Зворниџа, ја са[м] мџла, њро[ð] данас, њџра[з] џр*.

Када су у контакту два сугласника која чине минимални пар по звучности, први од њих се губи: *дсе[ĩ] данџ, џ сре[ð] Тџзлџ; и[з] сџа, крð[з] собе; џџиð[з] крџуса*.

И код сугласника који се разликују по мјесту артикулације е губи се први у сандхију: *сà[ð] сáми, и[з] шкóлџ, и дџна[с] жџлџм, ђџ ђџ бџи[ĩ] здрџви*.

Промјена задњонепчаних консонаната изостала је у примјерима: *на ријеки, у војски, у Амѐр“ки, у за̀дру̀зи, на њру̀зи*. У личним именима сибиларизација се не врши и каже се *Јоки, Рајки*.

3. Закључак

Говор Брњице по својим гласовним особинама углавном одговара ијекавскоштокавским говорима источне Босне.

3.1. Вокалски систем

Вокали задржавају стандардан изговор, осим гласа /a/ који се спорадично затвара у дугом слогу, углавном неакцентованом. Ова појава није досљедна и често се у истим позицијама код истог говорника јавља артикулационо двојство.

Рефлекс јата је јекавски, мада има и икавизама и екавизама који су карактеристични и за друге говоре у Босни. Рефлекс дугог јата је једносложан и у том погледу овај је говор ближи говорима на истоку Босне, уз границу са Србијом.

Вокали се у овом говору редукују дјелимично или потпуно у неакцентованим слоговима. Потпуна вокалска редукција може изазвати промјену артикулације консонаната ка вокализацији.

3.2. Консонантски систем

Инвентар сугласника и њихов изговор углавном одговара стандарду, мада се као посљедица јотовања фрикатива /c/ јавља глас /č/, а консонанти /x/ и /j/ најчешће се губе. Сонанти /p/, /l/, /n/ могу постати слоготворни послије редукције неакцентованих вокала.

Говор Брњице у основи је штокавски, мада се у малом броју примјера јављају и шћакавизми. Исто стање је и у другим босанским говорима православаца – у сјеверној Босни се шћакавизми спорадично појављују код православаца, а тако је и у говорима јужно и источно од Брњице.

Јотовање сонаната /l/ и /n/ и лабијала одговара стању у сусједним говорима – како на истоку Босне, тако и западно, у сјевернобосанским говорима. Ови сонанти се досљедно јотују у кратким слоговима, док се лабијали јотују у ријетким примјерима. С друге стране, говор Брњице је у погледу јотовања консонаната /ð/, /ũ/, /c/ и /ɟ/ много ближи сјевернобосанским говорима. Гласови /ð/, /ũ/ и /c/ се недосљедно јотују, док се африката /ɟ/ никад не јотује.

У говору Брњице присутно је колебање између облика у којима је извршена сибиларизација у дативу и локативу једине именица женског рода и оних у којима није,

што је стање забиљежено у већини испитаних босанских говора. Сибиларизација досљедно изостаје једино у личним именима.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђукановић, Петар (1983). Говор села Горње Цапарде (код Зворника). *Српски дијалектолошки зборник*. XXIX: 191–294.
- Ивић, Павле (1957). Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. II: 159–184.
- Ивић, Павле (1978). *Дијалектологија српскохрватског језика – Увод и шипокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Петровић, Драгољуб (1972). О говору Змијања. *Зборник за филологију и лингвистику*. XIV/XV: 33–232.
- Пецо, Асим (1964). Говор источне Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник*. XIV: 1–200.
- Радовановић, Драго (2002). Јотовање у мајевичком говору. *Српски језик*. 7/1–2: 339–346.
- Реметић, Слободан (1970). Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини. *Прилози проучавању језика*. 6: 105–133.
- Симић, Милорад (1978). Говор села Обади у Босанском Подрињу. *Српски дијалектолошки зборник*. XXIV: 1–124.
- Попис становништва у Брњици 1991. године. У: Резултати пописа становништва у Босни и Херцеговини 1991. године. Преузето 10. фебруара 2013. године са: <http://www.fzs.ba/Podaci/nacion%20po%20mjesnim.pdf>
- *
- Baotić, Josip (1983). Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente. *Bosanskohercegovački dijalekatski zbornik*. IV: 7–208.
- Brabec, Ivan (1957). Glavnije fonetske osobine u tuzlanskom kraju upoređene sa osobinama u drugim štokavskim govorima. *Pitanja književnosti i jezika*. 4/5: 43–68.
- Valjevac, Naila (2002). Govor u slivu Lašve. *Bosanskohercegovački dijalekatski zbornik*. IX: 3–290.
- Vujičić, Dragomir i dr. (1979). Govori sjeverozapadne Bosne. *Bosanskohercegovački dijalekatski zbornik*. II: 1–88.
- Vujičić, Dragomir i dr. (1985). Govor sjeverne i sjeveroistočne Bosne. *Bosanskohercegovački dijalekatski zbornik*. V: 7–372.
- Vuković, Jovan (1963). Bosanski i hercegovački jekavski govorni tipovi. *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu*. XIII: 17–28.
- Peco, Asim (1975). Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne. *Bosanskohercegovački dijalekatski zbornik*. I: 1–264.
- Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Danica Perić

PHONETIC CHARACTERISTICS IN THE SPEECH OF VILLAGE BRNJICA IN
NORTHEASTERN BOSNIA

Summary

This paper deals with the analysis of phonetic characteristics in the speech of village Brnjica in the northeastern Bosnia. Inventory of phonemes, their pronunciation and phonological alternations are observed. The descriptive method of traditional dialectology will be used in the analysis. The goal of the work is description of phonetic and phonological characteristics of the speech, and also determining its relation to other adjacent ijekavian speeches in Bosnia.

Key words: dialectology, phonetics, phonology, Eastern Herzegovinian dialect, Ijekavian Stokavian speech.

Даница Перић, мастер
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
Имејл: *danicap.peric@gmail.com*